Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum
Ministerie van Veiligheid en Justitie

Cahier 2017-7

Verkennende voorstudie Liquidaties

B. van Gestel
m.m.v. M.A. Verhoeven

Cahier
De reeks Cahier omvat de rapporten van onderzoek dat door en in opdracht van het WODC is verricht.
Opname in de reeks betekent niet dat de inhoud van de rapporten het standpunt van de Minister van Veiligheid en Justitie weergeeft.

Alle rapporten van het WODC zijn gratis te downloaden van www.wodc.nl.

Inhoud

Samenvatting — 5

1 Inleiding — 9

2 Definities — 13

3 Achtergrond, motieven en criminele context — 15

4 Het criminele bedrijfsproces van liquidaties — 21

5 Verruwing — 23

6 Specialisatie en professionalisering — 27

7 Tot slot — 31

Summary — 33

Literatuur — 37

Bijlagen
1 Leescommissie — 39
2 Liquidaties 2013-2016, uitgesplitst naar regio — 41

Samenvatting

De afgelopen jaren heeft in Nederland een reeks gewelddadige liquidaties plaatsgevonden. Hoewel liquidaties geen nieuw fenomeen zijn in Nederland (het aantal schommelde in de afgelopen decennia tussen de twintig en dertig per jaar), zijn er wel geluiden dat de aard van het delict verandert. Inzicht in het fenomeen liquidaties en in veranderingen daarin is thans echter gefragmenteerd en bij de beleidsdirectie van het ministerie van Veiligheid en Justitie (V&J) bestond de behoefte aan een overzicht van bestaande kennis hieromtrent. Het WODC is door de beleidsdirectie van het ministerie gevraagd een verkennende voorstudie te verrichten naar deze thematiek. Het was uitdrukkelijk niet de bedoeling om een empirisch onderzoek te starten, maar de studie thans te beperken tot een eerste verkenning. Wij hebben om die reden geïnventariseerd welke kennis over dit onderwerp aanwezig is op de 'werkvloer', bij politie- en justitiefunctionarissen die met de opsporing en vervolging van liquidaties zijn belast en vanuit die hoedanigheid kennis hebben over het fenomeen. In dit rapport staan de bevindingen uit deze verkenning.

De centrale probleemstelling van deze verkennende studie luidt:
Welke recente ontwikkelingen doen zich voor ten aanzien van het fenomeen liquidaties, volgens sleutelinformanten van politie en justitie?
Bij recente ontwikkelingen is gekeken naar motieven en de achtergrond van liquidaties, de samenstelling van dadergroepen, de uitvoering (modus operandi) en de facilitering van liquidaties.

Voor deze verkennende studie zijn gesprekken gevoerd met twaalf sleutelinformanten, het betreft politie en -justitiefunctionarissen die vanuit de aard van hun werkzaamheden kennis hebben over liquidaties. Aanvullend hebben we drie interne politiedocumenten bestudeerd, die in hoofdzaak gebaseerd waren op operationele opsporingsinformatie. Daarnaast hebben we aanvullend informatie uit verschillende openbare journalistieke bronnen geraadpleegd. Informatie is vergaard in de periode april 2016 - november 2016.
Deze voorstudie betreft geen analyse van 'hard' empirisch materiaal maar heeft een verkennend karakter en is in hoofdzaak gebaseerd op de kennis, ervaring en inschattingen van politie- en justitiefunctionarissen die belast zijn met de opsporing en vervolging van liquidaties.

Bevindingen

Liquidaties zijn volgens sleutelinformanten meestal het gevolg van conflicten die gerelateerd zijn aan de handel in drugs. Het gaat volgens hen bijna altijd om geld en om de verdeling van de drugsmarkt. Bij betalings- of leveringsproblemen volgen doorgaans bedreigingen, ontvoeringen, brandstichting of mishandelingen. Een liquidatie is een uiterst middel dat wordt ingezet om het conflict te beslechten. Het wordt niet alleen ingezet als 'schadevergoeding' maar evenzeer als middel om te straffen, te intimideren en de eigen positie binnen de markt te verstevigen. Om de eigen liquidatie voor te zijn, worden mensen soms uit voorzorg om het leven gebracht. Dikwijls leidt een liquidatie tot een vete waarbij over en weer wraakacties plaatsvinden en mensen worden gedood. Daarnaast worden liquidaties gepleegd om getuigen het zwijgen op te leggen ('silence by killing').

De achterliggende motieven voor liquidaties zijn volgens geïnterviewde sleutelinformanten door de tijd heen niet of nauwelijks veranderd. Wel is het aantal spelers op de drugsmarkt volgens geïnterviewden toegenomen; er zijn steeds meer mensen in Nederland die in de drugshandel werkzaam zijn. Tegelijkertijd is een deel van de grote spelers uit de zogenoemde 'Hollandse netwerken' weggevallen doordat ze zijn geliquideerd of opgepakt, en hebben nieuwe spelers hun plek ingenomen. Geïnterviewden hebben de indruk dat deze ontwikkelingen leiden tot onrust en verschuivingen in machtsposities en daarmee gepaard gaande conflicten. Dat leidt niet zozeer tot een toename van liquidaties maar mogelijk wel tot een andere samenstelling van betrokken groepen en tot een andere stijl van werken.
De taakverdeling tussen opdrachtgever, moordmakelaar en uitvoerders bestaat nog steeds. Maar de drempel om een liquidatie te plegen lijkt vandaag de dag lager te zijn dan vroeger, zo stellen geïnterviewden. Sleutelinformanten hebben de indruk dat het aantal mensen in Nederland dat bereid is tegen betaling een moordopdracht uit te voeren, groter is geworden. Schutters zijn vaker 'home grown'. Ook bestaat de indruk dat de schutters vaker dan vroeger een jonge leeftijd hebben, tussen de 20 en 25 jaar. De leeftijd waarop schutters overlijden, ligt vermoedelijk ook lager, gezien het feit dat een deel de (jonge) verdachten inmiddels zelf is geliquideerd.

Veranderingen in de *modus operandi* die door geïnterviewde sleutelinformanten worden gesignaleerd, vinden vooral plaats tijdens de voorbereiding en uitvoering van een liquidatie. Er is volgens geïnterviewden sprake van een grotere beschikbaarheid van zware automatische vuurwapens. Het gebruik van deze aanvalswapens in Nederland is niet nieuw, maar het lijkt meer 'standaard' bij de uitvoering van liquidaties. Voor het hanteren van volautomatische wapens zijn schietvaardigheden nodig en die vaardigheden blijken veel relatief 'nieuwe' schutters uit Nederland niet te hebben. Ze zijn volgens geïnterviewden niet gewend met volautomatische wapens om te gaan en hebben doorgaans veel schoten nodig om een slachtoffer doeltreffend te raken. Mede vanuit die onervarenheid, gaan uitvoerders vaker slordig en grof te werk en lijken ze *collateral damage* op de koop toe te nemen. Dat wordt met name geconstateerd bij liquidaties die door een nieuwe generatie cocaïnehandelaren worden uitgevoerd. Maar ook bij woonwagenbewoners en motorclubs wordt de laatste jaren excessiever en grover geweld gesignaleerd bij de uitvoering van liquidaties.

Als het gaat om de voorbereidende werkzaamheden, bespeuren sleutelinformanten juist een proces van specialisatie en professionalisering. Er zijn vandaag de dag gespecialiseerde groepen, die de rol van moordmakelaar op zich nemen en in groepsverband voorbereidende handelingen voor hun rekening nemen. Het voorbereiden van liquidaties is volgens geïnterviewde sleutelinformanten een 'business' op zich geworden, een bedrijfstak waar personen en groepen zich in hebben gespecialiseerd en waar snel geld mee verdiend kan worden. Voor het volgen en in kaart brengen van potentiele slachtoffers wordt gebruikgemaakt van professionele ICT-apparatuur. Zogenoemde 'voorverkenners' nemen hedendaagse volg- en observatiestrategieën van de politie over en leveranciers van benodigde spionage-apparatuur hebben een belangrijke rol gekregen bij de voorbereiding van liquidaties. Bij het wissen van mogelijke dadersporen, wordt ook rekening gehouden met (nieuwe) observatietechnieken van de politie. Criminele groepen die liquidaties voorbereiden, anticiperen op het gebruik van spionage apparatuur door het 'sweepen' van auto's en woningen. Er zijn faciliterende (auto-)bedrijven die deze sweepdiensten aanbieden. En andere veelgebruikte manier om digitale sporen te wissen is het gebruik van speciaal geprepareerde PGP-telefoons en het vervalsen van kentekenplaten voor gestolen auto's.

Aan de hand van de verzamelde informatie wordt in dit rapport het volgende samenvattende beeld geschetst: de beschikbaarheid van nieuwe groepen schutters en nieuwe middelen leidt tot een aantal stijlaanpassingen aan de *modus operandi* die bij liquidaties worden toegepast. Enerzijds zien we een proces van professionalisering van observatiemethoden en contra-strategieën, waarbij gebruik wordt gemaakt van nieuwe technologische middelen. Daarbij wordt sterk geanticipeerd op technieken die de politie hanteert. Digitalisering van middelen en sporen spelen daarbij een voorname rol. Anderzijds wordt een ruwere werkwijze gesignaleerd bij de daadwerkelijke uitvoering van liquidaties. Die verruwing zou kunnen worden toegeschreven aan een ruime beschikbaarheid van zware vuurwapens in Nederland en aan een ruime beschikbaarheid van nieuwe onervaren *home grown* schutters, die bereid zijn tegen betaling een moord te plegen. De combinatie van grofheid, knulligheid en professionaliteit leidt er in de praktijk toe dat dadergroepen, ondanks hun investeringen in professionele digitale afschermingsmethoden, uiteindelijk toch vaak (fysieke) sporen achterlaten. Liquidaties blijven fysieke gewelds-delicten waarbij fysieke handelingen nodig zijn. De grove en slordige werkwijzen zorgen voor veiligheidsrisico's maar bieden tegelijkertijd kansen voor de opsporing.

1 Inleiding

De afgelopen jaren heeft in Nederland een reeks gewelddadige liquidaties plaatsgevonden. Sinds de dubbele liquidatie op 29 december 2012 in de Staatsliedenbuurt in Amsterdam – waarbij kogels door de straten vlogen die ook willekeurige auto's en woningen raakten – is Nederland opgeschrikt door tientallen moordzaken waarbij sprake was van excessief vuurwapengebruik op de openbare weg. Hoewel liquidaties geen nieuw fenomeen zijn in Nederland (het aantal schommelde in de afgelopen decennia tussen de twintig en dertig per jaar), zijn er wel geluiden dat de aard van het delict verandert. In mediapublicaties en beleidsdocumenten wordt bijvoorbeeld gewezen op het toenemende gebruik van automatische vuurwapens op de openbare weg en de steeds jongere leeftijd van daders en slachtoffers. (o.a. nota Gemeente Amsterdam 4 december 2014; Kamerbrief Minister van Veiligheid en Justitie, 6 februari 2015). Daarnaast wordt in publicaties het belang benadrukt van aandacht voor groepen en personen die een faciliterende rol spelen bij liquidaties. Inzicht in het fenomeen liquidaties en in veranderingen daarin is thans echter gefragmenteerd en bij de beleidsdirectie van het ministerie van Veiligheid en Justitie (V&J) bestaat de behoefte aan een overzicht van bestaande kennis hieromtrent. Het WODC is gevraagd een verkennende voorstudie te verrichten naar deze thematiek. Het was uitdrukkelijk niet de bedoeling om een empirisch onderzoek te starten, maar de studie thans te beperken tot een eerste verkenning. Wij hebben om die reden geïnventariseerd welke kennis over dit onderwerp aanwezig is op de 'werkvloer', bij politie- en justitiefunctionarissen die met de opsporing en vervolging van liquidaties zijn belast en vanuit die hoedanigheid kennis hebben over het fenomeen. Dit rapport bevat de bevindingen uit deze verkenning.

1.1 Probleemstelling en vraagstelling

De centrale probleemstelling van deze verkennende studie luidt:
Welke recente ontwikkelingen doen zich voor ten aanzien van het fenomeen liquidaties, volgens sleutelinformanten van politie en justitie?

Recente ontwikkelingen in de aard van liquidaties bestuderen we ten aanzien van de volgende onderzoeksvragen:

- Wat is bij sleutelinformanten bekend over de motieven en de achtergrond van liquidaties? Zijn daar volgens hen veranderingen in te zien? Zo ja, welke?
- Wat is bij sleutelinformanten bekend over de samenstelling van dadergroepen die bij liquidaties zijn betrokken? Zijn daar volgens hen veranderingen in te zien? Zo ja, welke?
- Wat is bij sleutelinformanten bekend over de uitvoering (modus operandi) van liquidaties? Zijn daar volgens hen veranderingen in te zien? Zo ja, welke?
- Wat is bij sleutelinformanten bekend over de facilitering van liquidaties? Zijn daar volgens hen veranderingen in te zien? Zo ja, welke?

Onder sleutelinformanten verstaan we in deze rapportage politie- en justitiefunctionarissen die goed zijn ingevoerd in de thematiek en bereid zijn geweest daarover te vertellen (vgl. o.a. Baarda et al., 2009).

Tijdsafbakening

Voor een tijdsafbakening (in welke periode doen zich eventuele ontwikkelingen voor?) zijn we globaal uitgegaan van mogelijke veranderingen in de afgelopen tien jaar. Voor de aanduiding van een specifieke periode waarin zich veranderingen hebben voorgedaan, sluiten we aan bij de kennis van sleutelinformanten hieromtrent. Die kunnen immers het beste aanwijzen in welke periode zich eventuele kenteringen hebben voorgedaan.

1.2 Methoden

Interviews met sleutelinformanten

Voor deze verkennende studie hebben we in hoofdzaak een serie interviews uitgevoerd met politie en -justitiefunctionarissen die vanuit de aard van hun werkzaamheden kennis hebben over liquidaties. Via contactpersonen bij het Openbaar Ministerie (OM) en de beleidsdirectie van het ministerie van V&J hebben we de namen van zeven personen doorgekregen: vijf functionarissen van het OM en twee van de politie. Via de gevoerde gesprekken kwamen we nog bij vijf andere politiefunctionarissen die voor deze voorverkenning relevant waren om mee te spreken. In totaal hebben we twaalf personen geïnterviewd.[1] Vier OM-medewerkers zijn – op eigen verzoek – groepsgewijs geïnterviewd, met de overige experts zijn individuele gesprekken gevoerd. De meeste functionarissen beschikten over zowel kennis van liquidaties die recent hebben plaatsgevonden (in de afgelopen vijf jaar), als over kennis van liquidaties die wat langer geleden hebben plaatsgevonden (tien jaar en langer geleden). Zodoende konden zij op basis van hun ervaringen een vergelijking maken tussen periodes.

Voor de interviews gebruikten we een semi gestructureerde itemlijst, waarbij veel ruimte werd gelaten voor eigen inbreng van de geïnterviewden. De gesprekken duurden tussen de anderhalf en twee uur en zijn na afloop meteen uitgewerkt. Het groepsgesprek met de OM-functionarissen is, om praktische redenen, opgenomen en daarna uitgetypt. Enkele personen zijn na het eerste interview nog een of enkele keren benaderd voor vervolgvragen. De uitgewerkte gesprekken zijn verwerkt en geanalyseerd met behulp van het softwareprogramma Maxqda, waarmee codes aan een tekst kunnen worden toegekend en tekstmateriaal kan worden geordend.

Interne politierapportages

Naast interviews met sleutelinformanten, hebben we aanvullend verschillende interne politiedocumenten bestudeerd. Afgelopen jaren zijn er twee interne onderzoeken naar liquidaties verricht door de politie: één intern onderzoek is verricht door het Team Intelligence van de Politieacademie (DocI), het andere onderzoek door analisten van de Landelijke Eenheid (DocII). Beide interne onderzoeken zijn in hoofdzaak gebaseerd op operationele opsporingsinformatie, het eerste onderzoek op informatie over liquidaties die voor een groot deel zijn gepleegd *voor* 2012, het andere op informatie over liquidaties die voor een groot deel zijn gepleegd *vanaf/na* 2012. In het eerste onderzoek is een procesbeschrijving gemaakt, waarvan in het tweede onderzoek gebruik is gemaakt bij de beschrijving en structurering van

[1] Van de geïnterviewde OM-functionarissen zijn er vier werkzaam als rechercheofficier en een als zaaksofficier. Van de geïnterviewde politiefunctionarissen zijn er twee werkzaam als hoofd Dienst Regionale Recherche (bij de eenheid Amsterdam, resp. de eenheid Brabant), twee als teamleider operationeel opsporingsonderzoek, twee als analist bij de Dienst Landelijke Informatie Organisatie (DLIO) en een als medewerker Team intelligence van de politieacademie. Alle benaderde functionarissen waren bereid mee te werken, stemden in met een interview en verstrekten, indien relevant, achteraf nog aanvullende informatie.

gegevens. Van het eerste interne onderzoek hebben we een presentatie kunnen inzien en daarbij door een toelichting gekregen. Van het tweede onderzoek is een 'Situatierapportage' gemaakt dat we uitvoerig hebben kunnen inzien. Naast deze documenten hebben we inzage gekregen in een derde document (DocIII), dat betrof een presentatie van de politie-eenheid Amsterdam over liquidaties, voornamelijk gepleegd in de regio Amsterdam en omstreken. De drie interne documenten waren primair gericht op criminele netwerken uit de regio's Amsterdam en Utrecht en gingen minder gedetailleerd in op groepen die gevestigd zijn Zuid-Nederland/Brabant.

Openbare bronnen
Aanvullend hebben we informatie uit verschillende openbare bronnen geraadpleegd. Het ging met name om onderzoeksjournalistieke boeken die specifiek waren gericht op liquidaties (Slot, 2009; Van der Pol & Verweij, 2011; Husken & Lensink, 2009; Vugts, 2014; Laumans & Schrijver, 2014), en daarnaast om publicaties uit dag- en weekbladen zoals *Panorama* en websites als Vlinderscrime.nl en Crimesite.nl.
Tot slot hebben we in het najaar van 2016 een zittingsdag bijgewoond van een recente rechtszaak (26Koper) waarbij een grote verdachtengroep terechtstond op verdenking van voorbereidingshandelingen (facilitering) voor liquidaties gepleegd in 2014 en 2015. Tevens hebben we het requisitoir van deze zaak bestudeerd.
De informatie is verzameld in de periode april- november 2016.

Voor de beschrijving van bevindingen hebben we zo veel mogelijk gekeken naar informatie die uit meerdere interviews naar voren kwam en die door aanvullende bronnen werd bevestigd. Als een bewering slechts door één sleutelinformant werd gedaan (maar niettemin in onze ogen relevant was), hebben we dat bij de beschrijving vermeld. Primaire bronnen, bijvoorbeeld de inhoud van strafrechtelijke opsporingsdossiers, hebben we voor deze voorstudie niet bestudeerd. Uitspraken die in dit rapport worden gedaan over ontwikkelingen, zijn explorerend van aard en gebaseerd op indrukken, ervaringen en inschattingen van sleutelinformanten en niet zozeer op een analyse van harde empirische data. Het is van belang hier nogmaals te benadrukken dat dit rapport de weerslag vormt van een eerste *verkenning* van het fenomeen liquidaties, op grond waarvan geen harde uitspraken gedaan kunnen worden. Wel kan op grond van deze verkenning een beter beeld worden verkregen van de verschillende facetten van het fenomeen en van de kennis die hieromtrent aanwezig is in het opsporingsveld, en kunnen we gerichter nadenken over mogelijk empirisch vervolgonderzoek.

1.3 Opzet rapport

Dit rapport is als volgt opgezet. In de nu volgende paragraaf gaan we eerst kort in op de definitie van het begrip liquidatie. Wat verstaan geïnterviewde sleutelinformanten daaronder, wanneer noemen zij een moord een liquidatie? Daarna beschrijven we de criminele context waarbinnen liquidaties worden gepleegd, we beschrijven kort de conflicten die volgens geïnterviewden op dit moment spelen en waarin motieven voor liquidaties kunnen worden gezocht.
Vervolgens bespreken we het criminele bedrijfsproces dat gehanteerd wordt bij liquidaties en dat in verschillende politiedocumenten nader is uitgewerkt. Per fase beschrijven we de uitvoeringsstappen. In de paragrafen daarna gaan we uitvoeriger in op de uitvoerende en voorbereidende fase en beschrijven we welke veranderingen er volgens sleutelinformanten in die fasen hebben plaatsgevonden. Over die fasen hebben politie en justitie ook de meeste informatie. Faciliteerders komen

hierbij ook aan de orde. In de slotparagraaf vatten we de belangrijkste bevindingen samen.

2 Definities

De definitie die in criminologische context in Nederland doorgaans van het begrip liquidatie wordt gehanteerd, is 'een afrekening binnen het criminele milieu'.[2] Lastig aan deze definitie is dat het motief van de moord bekend moet zijn, wil men een levensdelict als 'liquidatie' kunnen bestempelen. Er moet immers kunnen worden vastgesteld dat er is 'afgerekend' binnen het criminele milieu. Maar als de liquidatie succesvol is verlopen en dader en opdrachtgever als gevolg daarvan onbekend zijn, is lastig vast te stellen *waarom* iemand om te leven is gebracht. Evenmin is dan feitelijk vast te stellen dat sprake is van een moord in het criminele milieu.[3] In onderzoek naar liquidaties dat in de jaren negentig is uitgevoerd, werd die definitiekwestie door onderzoeker Van de Port (2001) geproblematiseerd. Bij de selectie van liquidatiezaken zocht hij een oplossing in het gebruik van een uitsluitselcriterium, namelijk door onder liquidatiezaken te verstaan *'het totaal van alle niet-natuurlijke doodsoorzaken minus alle evidente niet-liquidaties'*. Evidente niet-liquidaties zijn bijvoorbeeld relationele misdrijven, uit de hand gelopen ruzies en gewelddadige overvallen met dodelijke afloop (Van de Port, 2001). Door deze definitie werden ook gewelddelicten met dodelijke afloop waarbij het motief onbekend bleef, als liquidatie bestempeld. Kritiek op deze brede benadering kwam onder andere van onderzoeksjournalist Slot. In zijn boek 'Met groot verlof' (2009) borduurt hij voort op de werkdefinitie van de (voormalige) Centrale Recherche Informatiedienst (CRI). Onder een liquidatie verstaat hij *'het in verband met (kennis omtrent) andere misdrijven volgens plan doden van één of meer personen teneinde de positie van de dader/opdrachtgever binnen het criminele milieu te vestigen, te handhaven of te versterken'.* In deze definitie is een liquidatie gerelateerd aan andere misdrijven en staat de positie in 'het criminele milieu' centraal. Daarnaast kunnen verschillende motieven een rol spelen, zolang deze maar gerelateerd zijn aan vestiging, handhaving of versteviging van de positie van de dader of opdrachtgever. Hoewel deze definitie ook vragen oproept (zoals wat precies onder 'het criminele milieu' wordt verstaan) wordt in de twee interne onderzoeken die recent door de politie zijn uitgevoerd, verwezen naar de benadering van Slot en neemt men de definitie in verkorte vorm over: *'Moord, gepleegd door of in opdracht van leden van een criminele organisatie ter verwerving, bestendiging, versteviging van hun positie in het criminele milieu'.*

Het blijft echter lastig dat iets over de achtergrond van de moord bekend moet zijn om te kunnen bepalen of sprake is van een liquidatie. Gezien het aantal onopgeloste zaken en de doorgaans zwijgzame houding van verdachten die *wel* worden aangehouden inzake liquidaties, is die kennis immers lang niet altijd voorhanden. Hoe gaat geïnterviewde sleutelinformanten in de praktijk om met die definitiekwestie en wat verstaan zij in de praktijk onder een liquidatie?
Enkele geïnterviewde OM-functionarissen vertellen dat zij primair kijken naar het motief. Als voor een moord geen andere motief te vinden is, bijvoorbeeld een *crime*

---

[2] Van Dale hanteert de definitie: 'vereffening, verrekening, afrekening (…). Min of meer eufemistisch voor uitroeiing, vernietiging; moord als afrekening'. In de moord- en doodslagmonitor uit 2003 (Smit & Nieuwbeerta) wordt de categorie 'liquidaties' ('geplande criminele afrekeningen') onderscheiden van de categorie 'verband met drugsdeal' (aanleiding gelegen in de drugshandel). Beide categorieën vallen in deze monitor onder de categorie 'Crimineel'.

[3] Voor de strafbaarstelling van moord (art. 289 Sr.) is van belang dat voorbedachte rade wordt bewezen, maar verder is liquidatie niet als apart delict in de wet omschreven. Voor de strafrechtelijke opsporing en vervolging is het op zich ook niet noodzakelijk om te bepalen of iets een liquidatie is of niet.

passionele, een ruzie in familiesfeer of een roofoverval, komt je uiteindelijk uit op een liquidatie, zo is de beredenering. Het gebruik van dit uitsluitselcriterium is vergelijkbaar met de werkwijze van Van de Port. Daarnaast stellen de meeste sleutelinformanten echter dat zij in de praktijk aan de hand van de *uitvoering* van een moord beoordelen of iets een liquidatie is of niet. De goede voorbereiding en afscherming die je bij liquidaties doorgaans ziet, is niet aanwezig bij 'normale' gevallen van moord- en doodslag. Dan gaat het bijvoorbeeld om de doelgerichtheid van de actie, het gebruik van een vluchtauto en de wijze waarop dadersporen worden gewist. De moord wordt, met andere woorden, goed afgeschermd en sluit in die zin aan bij de afschermingsmethoden die daders toepassen bij georganiseerde drugstransacties. In de praktijk van de opsporing kijkt men, bij gebrek aan informatie over motief en achtergrond, dus naar de *modus operandi* van een moordzaak, om te beoordelen of sprake zou kunnen zijn van een liquidatie. Daar komt bij dat de namen van slachtoffers ook in de richting van een liquidatie kunnen wijzen, als die door de politie in verband kunnen worden gebracht met georganiseerde misdaad. Bij vermissingen van dergelijke personen houdt de politie doorgaans ook rekening met de mogelijkheid van een liquidatie.

Enkele geïnterviewden plaatsen tegelijkertijd kanttekeningen bij deze benadering, want soms blijkt een goed uitgevoerde moord bij nader inzien toch geen liquidatie te zijn in de zin van een criminele afrekening. Dat was bijvoorbeeld het geval bij een moord waarbij eerwraak het achterliggende motief bleek te zijn. De geïnterviewde sleutelinformanten beschouwen zo'n eerwraak-moord, zo'n 'religieuze moordaanslag', niet als liquidatie. [4] Andersom komt het ook voor dat het motief voor een moord in de relationele sfeer ligt, maar dat het delict niettemin door sleutelinformanten als liquidatie wordt beschouwd, omdat er een moordopdracht is gegeven vanuit het criminele milieu.[5] Dit lijken echter uitzonderingsgevallen, de geïnterviewde sleutelinformanten hanteren bij het bestempelen van een moord als 'liquidatie' in principe de benadering die hierboven is beschreven.
In deze rapportage kijken we, ondanks de vaak ontbrekende kennis omtrent achtergrond en motief, wat *wel* bekend is over liquidaties. Dit rapport is grotendeels gebaseerd op de kennis die bij opsporingsfunctionarissen aanwezig is over het fenomeen liquidaties, die vervolgens weer is gebaseerd op informatie die door middel van strafrechtelijk opsporingsonderzoek is vergaard.

---

4 In het buitenland worden de begrippen 'contract killings' en 'assassinations' gehanteerd, die een bredere betekenis hebben (moordopdracht/ moordaanslag). Zo worden in Australië en Engeland opdrachtmoorden in de sfeer van relatieproblemen onder 'contract killings' geschaard. In een Amerikaans boek over 'targeted violence' wordt de moord op Pim Fortuyn besproken als voorbeeld van een 'asassinations' (McGovern, 2010). In Nederland wordt het begrip 'liquidaties' in politie- en justitiekringen gereserveerd voor moordaanslagen vanuit het criminele milieu; politieke moorden en religieus gedreven moorden worden hier niet onder gerekend.

5 In dit verband is de discussie over de moord op drugshandelaar Klaas Bruinsma illustratief. Die moord wordt doorgaans als een liquidatie beschouwd omdat Bruinsma zelf kopstuk was van een criminele organisatie en vermoedelijk opdrachtgever was van vele moorden in de jaren zeventig en tachtig. Zelf werd hij na een oplopende ruzie na een cafébezoek doodgeschoten. Volgens sommige auteurs is hier sprake van een liquidatie, volgens anderen een uit de hand gelopen 'dronkenmansruzie' (o.a. Slot, 2009, p. 14 e.v.).

3 Achtergrond, motieven en criminele context

Liquidaties zijn volgens alle geïnterviewde sleutelinformanten meestal het gevolg van conflicten die gerelateerd zijn aan de handel in drugs. Het gaat volgens hen bijna altijd om geld en om de verdeling van de drugsmarkt. De conflicten die zich voordoen, hebben vaak te maken met leveringsproblemen of betalingsproblemen: een partij drugs verdwijnt, al dan niet gestolen ('geript') en de verantwoordelijke moet opdraaien voor de kosten van het verlies. Als de betalings- of leveringsplicht niet wordt nagekomen ('incassoproblematiek'), volgen doorgaans bedreigingen, ontvoeringen, brandstichting of mishandelingen. Een liquidatie is een uiterst middel dat wordt ingezet om het conflict te beslechten. Het wordt niet alleen ingezet als 'schadevergoeding' maar evenzeer als middel om te straffen, te intimideren en de eigen positie te verstevigen. Het gaat, zoals een geïnterviewde OM-functionaris zegt '*om macht op de markt, maar ook serieus genomen willen worden bij het verbinden van consequenties aan het verliezen van partijen [drugs]. Hoe rijk ze ook zijn, het is niet zo van "Ach, 200 kilo, waar zeuren we over". Nee, iemand is verantwoordelijk en dat gaat heel ver'.* Andersom gebeurt het ook: in plaats van tot betaling over te gaan, liquideert de schuldenaar de schuldeiser. Dit kan gezien worden als een alternatieve manier van 'schuldsanering'. Om de eigen liquidatie voor te zijn, worden mensen soms uit voorzorg om het leven gebracht. Of mensen worden in opdracht vermoord om een waarschuwing af te geven en zodoende andere marktpartijen te intimideren. Deze intimiderende werking van liquidaties wordt soms ook ingezet ten behoeve van afpersingspraktijken.

Dikwijls leidt een liquidatie tot een vete waarbij over en weer wraakacties plaatsvinden en mensen worden gedood. Dergelijke 'liquidatiegolven' als gevolg van conflicten in de drugswereld zijn niet nieuw maar vonden in de jaren twintig van de vorige eeuw ook al plaats in Nederland, toen doelgericht personen werden gedood in een drugsoorlog binnen de Chinese gemeenschap in Amsterdam. Vanaf eind jaren zeventig begon het geven van moordopdrachten vanuit de georganiseerde drugshandel met liquidaties door de 'Hollandse netwerken' (zie o.a. Slot, 2009).

In de casuïstiek die in verschillende publicaties aan de orde komt, en voor een groot deel is gebaseerd op politiedossiers, stuiten we nog op een ander motief voor liquidaties, namelijk iemand het zwijgen op willen leggen ('Silence by killing'). Als de vrees bestaat dat iemand uit de eigen contreien praat met de politie of voornemens is om een getuigenverklaring af te leggen, kan dat reden zijn voor een moordopdracht (o.a. DocII; Husken & Lensink, 2009; Laumans & Schrijver 2014, Holleeder, 2016, Kleemans et al., 1998). Mensen die de zwijgplicht doorbreken en in die zin de loyaliteit jegens de eigen groep schenden, kunnen rekenen op een dodelijke vergeldingsactie. Hier kan tevens een dreigende werking vanuit gaan naar andere personen toe. *'De "omerta" zoals we die kennen uit de maffiacultuur is ook gemeengoed binnen de criminele netwerken die in Nederland actief zijn'*, zo vermeldt een intern politiedocument (DocII). Ook in deze context kan het een motief zijn om uit voorzorg iemand te liquideren, om de eigen liquidatie voor te zijn.[6]

De achterliggende motieven voor liquidaties zijn volgens geïnterviewde experts door de tijd heen niet of nauwelijks veranderd; het gaat meestal om conflicten die spelen tegen de achtergrond van georganiseerde drugshandel en die uiteindelijk leiden tot een liquidatie of 'liquidatiegolf'.

[6] *'Liquideren of geliquideerd worden'*, schrijft Astrid Holleeder (2016) bijvoorbeeld over de overwegingen om haar broer Willem Holleeder om te brengen, ter voorkoming van haar eigen liquidatie.

In het interne politiedocument DocIIstaat beschreven dat Nederland in de jaren zeventig gemiddeld maar één of twee liquidaties per jaar kende, die meestal in Amsterdam werden gepleegd. *'Vanaf het moment dat de internationaal georganiseerde smokkel van soft- en harddrugs een vlucht neemt, stijgt ook het aantal liquidaties.'* Vanaf de jaren tachtig stijgt het gemiddeld aantal liquidaties in Nederland: tussen 1980 en 1987 vinden gemiddeld vijf liquidaties per jaar plaats, tussen 1988 en 1990 gemiddeld tien liquidaties per jaar, tussen 1991 en 2000 per jaar vijftien tot twintig liquidaties en vanaf 2000 gemiddeld twintig tot dertig liquidaties per jaar.[7] Het gemiddelde aantal liquidaties in Nederland is vanaf het jaar 2000 niet toegenomen (DocII).

Vanaf het jaar 2000 is sprake van verschillende liquidatiegolven waarbij kort achtereen verschillende mensen uit een criminele organisatie doelgericht worden gedood.[8] In figuur 1 staat het aantal gepleegde liquidaties vanaf 2000 (DocII).[9]

Figuur 1 Aantal liquidaties in Nederland vanaf 2000

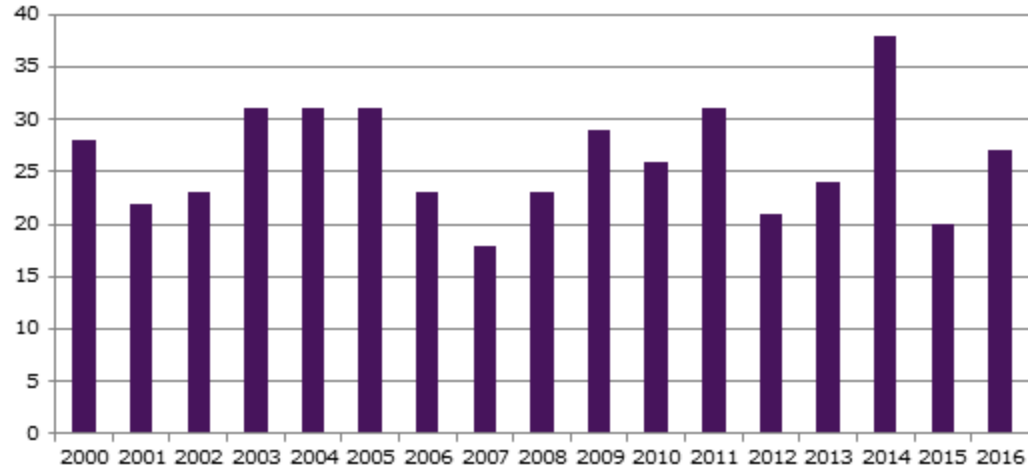

Recente ontwikkelingen op de drugsmarkt

In gesprekken met sleutelinformanten wordt telkens gewezen op een aantal marktontwikkelingen die zich recent voordoen en de achtergrond vormen van hedendaagse conflicten in de drugswereld. Het gaat dan om de prijs van cocaïne en heroïne die in de afgelopen tien jaar sterk is verlaagd en om de omvang van drugshandel die is toegenomen. Het aantal spelers op de markt is volgens experts eveneens toegenomen; er zijn meer mensen in Nederland die in de drugshandel werkzaam zijn. Tegelijkertijd is een deel van de grote spelers uit de Hollandse netwerken weggevallen doordat ze zijn geliquideerd of opgepakt (met name in het kader van het Passage-

[7] Het betreft cijfers over 'moorden in de criminele circuit' (zie ook paragraaf 3 over definities). We kunnen niet uitsluiten dat de verschillen wellicht (ten dele) tussen de liquidaties na het jaar 2000 en voor het jaar 2000 kunnen worden toegeschreven aan registratie-effecten, bijvoorbeeld als gevolg van veranderende registratiemethoden, veranderende definities en veranderende prioriteiten (zie voor een discussie over registratiegegevens en de invloed daarvan op cijfers over liquidaties ook Kleemans et al., 1998, p 104 e.v.).

[8] Tussen 2004 en 2006 bijvoorbeeld Willem Endstra, John Mieremet en Kees Houtman en tussen 2012 en 2015 bijvoorbeeld Najib Bouhbouh, Gwenette Martha en Hans Nijman.

[9] Het gaat hier om succesvol uitgevoerde liquidaties, waarbij slachtoffers zijn overleden. Het aantal pogingen (mislukte liquidaties) zijn hier niet meegerekend.

proces[10]), en hebben nieuwe spelers hun plek ingenomen.[11] De markt is niet meer op de gebruikelijke wijze verdeeld en de verhoudingen die lange tijd bestonden, lijkt niet meer vanzelfsprekend. Bestaande groepen zijn zich gaan richten op andere delen van de markt (andere drugssoorten) en nieuwe groepen hebben een plek op de drugsmarkt kunnen veroveren. Duidelijke onderscheidingen tussen groepen die vroeger waarneembaar waren, zijn volgens verschillende sleutelinformanten minder goed te maken. Zoals een politiefunctionaris zegt over de situatie ongeveer tien jaar geleden; *'Kampers deden XTC, Turken deden heroïne, Hollanders cocaïne en Marokkanen hennep. Tegenwoordig doet iedereen alles.'* Met name wordt gewezen op de cocaïnehandel die in trek is bij nieuwe groepen. Geïnterviewden hebben de indruk dat deze ontwikkelingen leiden tot onrust, verschuivingen in machtsposities en daarmee gepaard gaande conflicten.

Conflicten

Anno 2016 kunnen verschillende conflicten worden onderscheiden die de achtergrond vormen van liquidaties. In interviews en interne documenten komen in elk geval de volgende naar voren:

- *Conflicten in Hollandse criminele netwerken.* De 'traditionele' Hollandse netwerken – een term die bij de recherche gangbaar is als het gaat om deze groepen – spelen vanaf de opkomst van de internationale drugssmokkel in de jaren zeventig een belangrijke rol in de georganiseerde misdaad in Nederland, met een primaire focus op de internationale handel in hasj en later ook in cocaïne. Ze hebben hun basis in en rond Amsterdam (o.a. DocII; Huisman et al., 2011; Slot, 2009). De groep bestaat voor een groot deel uit mensen die Nederland als land van herkomst hebben, daarnaast maken mensen van andere komaf deel uit van de groep. Conflicten doen zich voor tussen personen en subgroepen en hangen samen met betalingsproblemen, afpersingen, bedreigingen en (vermeend) verraad. Het grootschalige en langlopende opsporingsonderzoek 'Passage' is gericht op leden uit deze Hollandse netwerken. Dat geldt ook voor het lopende onderzoek Vandros, waarin het opdrachtgeverschap van Willem Holleeder bij een groot aantal liquidaties strafrechtelijk wordt onderzocht, mede op basis van verschillende getuigenverklaringen (zie ook Holleeder, 2016, Vugt & Middelburg, 2016). In ander lopend opsporingsonderzoek komt naar voren dat Hollandse netwerken nog steeds een invloedrijke rol vervullen binnen de internationale georganiseerde criminaliteit (o.a. DocII).
- *Cocaïneconflict Amsterdam-Antwerpen*. Een crimineel netwerk uit Amsterdam dat zich al decennia bezighoudt met de internationale handel in cocaïne, is in 2007 na onenigheid in tweeën gesplitst. De verschillende groepen blijven daarna actief op

[10] Het opsporingsonderzoek 'Passage' is in 2006 gestart en voor een groot deel gebaseerd op verklaringen van kroongetuige Peter la S. Het is gericht op liquidaties gepleegd in 1993, 2005 en 2006 en daarnaast op pogingen moord, voorbereidingen van moordaanslag, wapenbezit, witwassen en deelname aan een criminele organisatie. Veel verdachten zijn inmiddels veroordeeld, de zaak loopt nog in hoger beroep.

[11] Aanvankelijk werd dat vacuüm, vanaf 2010, door de Tattoo Killers ingenomen, later zijn mensen van de zogenoemde 'Mocro maffia' in het gat gesprongen. In dit verband wordt (door sleutelinformanten en in documenten) ook gewezen op het feit dat sinds 2005 grootschalige opsporingsonderzoeken naar cocaïne- en heroïnehandel niet of nauwelijks meer zijn uitgevoerd, vanwege het opheffen van de betreffende 'kernteams'. Dat zou mede hebben bijgedragen aan de mogelijkheden voor nieuwe spelers om een positie op de drugsmarkt te veroveren. De informatiepositie van politie en justitie ten aanzien van de georganiseerde heroïne- en cocaïnehandel is hierdoor verslechterd, er is daardoor slechts een beperkt beeld van de huidige drugsmarkt volgens verschillende geïnterviewde experts en interne documenten. Sinds enige tijd krijgen opsporingsonderzoeken naar cocaïne- en heroïnehandel weer opsporingsprioriteit en worden wel grootschalige onderzoeken uitgevoerd, door agendering van het thema 'ondermijnende criminaliteit'.

dezelfde markt en maken gebruik van drugstransport dat vanuit Zuid-Amerika via Antwerpen naar Nederland loopt (o.a. Laumans & Schrijver, 2014; DocIII). De concrete aanleiding van het conflict dat in 2016 nog steeds voortduurt, is het verdwijnen van een partij cocaïne in de havens van Antwerpen begin 2012. Op die verdwijning volgde een ontvoering en marteling van een lid van de concurrerende groepering in Antwerpen, waarna in het najaar een liquidatie volgde in Antwerpen. Daarop werd weer gereageerd door de dubbele liquidatie in Amsterdam eind 2012. Dit conflict is onder de naam 'Mocro maffia' bekend geworden (Laumans & Schrijver, 2014).[12] Personen met een Marokkaanse afkomst zijn oververtegenwoordigd in deze groepen, maar ze bestaan voor een aanzienlijk deel ook en uit mensen met een andere afkomst, met name personen van Nederlandse en Antilliaanse komaf.

- *Heroïneconflicten / Turkse onderwereld.* Op de heroïnemarkt zijn meerdere conflicten gaande, volgens geïnterviewden en interne politiedocumenten. Deze conflicten hebben onder andere van doen met openstaande rekeningen en met het onder de marktprijs leveren van heroïne vanuit Turkije, van waaruit een serie liquidaties volgde in 2014 en 2015. Een aantal vonden in Turkije plaats. Het grote aantal liquidaties in 2014 was voor een deel gerelateerd aan deze conflicten. De aandacht voor deze moorden uit de Turkse heroïnewereld is in 2015 echter overschaduwd door liquidaties die gerelateerd konden worden aan de zogenoemde 'Mocro war'. Er is volgens verschillende politiefunctionarissen niet veel informatie over de achtergrond van de liquidaties uit deze Turkse onderwereld, omdat het opheldering spercentage van deze moorden heel laag is. Slachtoffers zijn mensen met Turkse komaf die actief waren op de internationale heroïnemarkt. Het vermoeden is dat mensen vanuit Turkije zijn ingevlogen om de moorden in opdracht te plegen. Wel is bekend dat er zware munitie bij de liquidaties wordt gebruikt. De groep bestaat in hoofdzaak uit mensen van Turkse komaf maar er zijn ook mensen betrokken van Nederlandse en Antilliaanse komaf.

Daarnaast worden nog andere conflicten genoemd, die deels aan andere regio's zijn gebonden:

- conflict naar aanleiding van een gestolen partij cocaïne in Amersfoort/Utrecht (betrokkenen uit dit conflict zijn sterk gerelateerd aan de nieuwe spelers in de Amsterdamse cocaïnewereld, zoals hiervoor beschreven, zij worden ook wel gerekend tot de 'Mocro maffia');
- conflict haven Rotterdam;
- conflicten in relatie tot de Albanese maffia (met name Amsterdam);
- conflicten synthetische drugs en hennep Zuid-Nederland / 'Kampers' en Outlaw Motorcycle Gangs (OMG);
- conflict No Limit Soldiers (NLS) en Buena Vista City (BVC) Antillen en Nederland;
- conflict Outlaw Motorcycle gang (OMG), explosieven en vermissingen.

Verschillende sleutelinformanten hanteren het jaar 2012 (met de dubbele liquidatie in Amsterdam) als globaal markeringspunt als zij een vergelijking maken in de tijd. De periode '*voor* 2012' wordt dan gekenmerkt door de 'Hollandse netwerken' en de periode '*vanaf/na* 2012' door de zogenoemde 'Mocro maffia'. Tegelijkertijd vermelden sleutelinformanten dat perioden en groepen niet strikt zijn af te bakenen; liqui-

[12] 'Mocro maffia' is de titel van het boek dat door de journalisten Laumans en Schrijver is geschreven over het Amsterdamse cocaïneconflict. Die naam, en de variant '*Mocro war*', is daarna in veel publicaties overgenomen en wordt ook in politie- en justitiekringen gebruikt, hoewel daar meestal meteen aan wordt toegevoegd dat het niet alleen gaat om Marokkanen maar dat het een diverse etnische groep betreft.

daties vanuit de Hollandse netwerken lopen bijvoorbeeld nu nog door[13] en het conflict van de 'Mocro maffia' begon feitelijk al lang ver *voor* de dubbele liquidatie eind 2012. Daarnaast zijn de groepen uit de hiervoor opgesomde conflicten niet strikt te scheiden en zijn samenwerkingsverbanden beweeglijk. Er bestaan veel dwarsverbanden tussen de groepen, bijvoorbeeld tussen woonwagenbewoners uit Brabant die zich met synthetische drugs bezighouden en nieuwe cocaïnegroepen uit Amsterdam.[14] Daarnaast is, zoals gezegd, lang niet altijd duidelijk aan welke groep of conflict een liquidatie kan worden toegeschreven en blijft het vaak slechts bij een vermoeden.[15]

[13] Recente liquidaties uit de Hollandse netwerken zijn bijvoorbeeld die van Hans Nijman in 2014 in Beverwijk en Lucas Boom in 2015 in Zaandam.

[14] De relaties tussen criminele groepen uit Zuid-Nederland en Amsterdam is de laatste decennia nog hechter geworden door de introductie van synthetische drugsproductie in Zuid-Nederland en de uitruil van producten en diensten (cocaïne versus synthetische drugs) (DocII).

[15] In dit verband wordt in DocII ook opgemerkt dat 'slachtoffers [van liquidaties] doen vermoeden dat zij betrokken zijn bij een bepaald conflict, maar dat dat niet zo gemakkelijk te bewijzen valt en dat misdaadondernemers soms een mogelijkheid zien om een concurrent uit te schakelen binnen een lopend conflict, waar ze zelf totaal buiten staan'. Op die manier zouden concurrenten dan tegen elkaar kunnen worden uitgespeeld. Met andere woorden: als een liquidatie niet wordt opgelost, blijft het uiteindelijk gissen wat de exacte toedracht is geweest en aan welk conflict de liquidatie gekoppeld kan worden.

4 Het criminele bedrijfsproces van liquidaties

De uitvoering van liquidaties kan als een crimineel bedrijfsproces worden beschouwd, waarbij verschillende stappen kunnen worden ontrafeld. In twee interne politiedocumenten is het *crime script* van het fenomeen liquidaties beschreven met behulp van informatie uit opsporingsdossiers.[16] De opsporingsdossiers hadden zowel betrekking op liquidaties gepleegd voor 2012 als op liquidaties die in de afgelopen jaren zijn gepleegd, na 2012. De achtereenvolgende processtappen die worden onderscheiden, zijn de volgende:

1 opdrachtgeven;
2 planning/voorbereiding;
3 uitvoering;
4 vlucht;
5 cool down.

De eerste stap in het script van een liquidatie bestaat uit het plaatsen van een persoon op een 'dodenlijst'. Vervolgens wordt besloten aan wie de opdracht wordt verleend. De opdrachtgever benadert doorgaans een tussenpersoon, een zogenoemde 'moordmakelaar'. Die gaat op zoek naar een of meerdere huurmoordenaars (ook wel 'schutters', 'hitmen' of 'hitters' genoemd) en andere eventuele dienstverleners die voor de uitvoering noodzakelijk zijn, zoals voorverkenners, autodieven en wapenleveranciers. De opdrachtgever wordt zodoende afgeschermd.

Voordat de liquidatie kan worden uitgevoerd, worden eerst voorbereidende werkzaamheden getroffen. Door zogenoemde voorverkenners (ook wel 'spotters' genoemd) wordt informatie verzameld over het potentiele slachtoffer door middel van observaties, al dan niet met behulp van bakens en spy-apparatuur. Doel van de observaties is informatie te verzamelen over de dagelijkse routes en routines van het slachtoffer, de verblijfsplaatsen, de mate van beveiliging (heeft het doelwit bijvoorbeeld bodyguards, een gepantserde auto's, kogelwerende kleding?) en de mogelijke aanrijroutes en vluchtwegen. Men probeert zwakke plekken in de routes en routines van potentiele slachtoffers te ontdekken en zogenoemde 'choke points', dat zijn routes of plekken die moeilijk door het slachtoffer kunnen worden vermeden.
Ook andere voorbereidingshandelingen worden in deze fase getroffen zoals het verkrijgen van auto's om naar de plaats delict te rijden en daarna mee te vluchten. Auto's die tijdens een liquidatie worden gebruikt, zijn veelal gestolen en kentekenplaten soms vervalst. Daarnaast worden vuurwapens en munitie aangeschaft en eventueel getest.

Voor de daadwerkelijke uitvoering van de liquidatie gaan ingehuurde schutters naar de plaats delict nadat zij de uitgestippelde aanrij- en vluchtroute hebben verkend. Daar wordt het slachtoffer geobserveerd, gevolgd (bijvoorbeeld met behulp van een *spyphone* of baken) en soms nog naar de plek gelokt door iemand anders. Nadat met een vuurwapen op het slachtoffer is geschoten, proberen de schutters zo snel mogelijk weg te komen en daarbij alle sporen te wissen. Indien gebruik is gemaakt van een auto, wordt die vaak binnen tien kilometer van de plaats delict achtergela-

[16] In het eerste document is ook intensief gebruikgemaakt van openbare bronnen over liquidaties gerelateerd aan de Hollandse netwerken, die bronnen zijn voor een groot deel weer gebaseerd op opsporingsdossiers (o.a. Husken & Lensink, 2009; Van de Pol & Verweij, 2011).

ten en eventueel in brand gestoken (DocI). Wapens worden langs de vluchtroute ergens in het water gedumpt. De schutters lopen vervolgens naar een andere auto, die van tevoren op een afgelegen locatie gereed is gezet. Soms worden gebruikte wapens aangetroffen in de (uitgebrande) auto. De schutters proberen geen aandacht te vestigen op de tweede vluchtauto, waarmee ze weer aan het reguliere verkeer gaan deelnemen.
Vervolgens wordt contact gezocht met de moordmakelaar of opdrachtgever, telefonisch (met versleutelde telefoons) of fysiek, om door te geven hoe de actie is verlopen.

Daarna volgt tot slot de zogenoemde 'cool down' fase, waarin de schutters vanwege de hoge adrenaline de nodige ontspanning zoeken, gewoon thuis of in een hotel, uitgaansgelegenheid, bordeel of casino. *'De een gaat in een volkstuintje op een bankje liggen. Een ander gaat naar een shisha-lounge of naar een seksclub, of weet ik veel wat. En daar zie je ook weer ontmoetingen, waar wordt afgerekend, of gedebrieft. Dit is een fase waarover niet vaak wordt verklaard, maar waar je soms wel wat van terug hoort of ziet'*, aldus een geïnterviewde OM-functionaris.
Sommigen geven in die cool down fase exorbitant veel geld uit, wat voor de omgeving weer opvalt, en sommigen gaan voor een vakantie naar het buitenland. De veronderstelling dat huurmoordenaars op de dag van de liquidatie vanuit het buitenland worden ingevlogen en dezelfde dag weer naar het buitenland vertrekken, is eerder uitzondering dan regel, volgens verschillende geïnterviewde sleutelinformanten en interne documenten. Ook bij vroegere liquidaties in opdracht van bijvoorbeeld de Hollandse netwerken bleef een deel van de schutters na de moord gewoon in Nederland in de stad waar de moord had plaatsgevonden.[17]

Uiteraard past niet elke liquidatie in het hier geschetste 'crime script', maar de procesbeschrijving ontrafelt de opeenvolgende stappen die doorgaans worden doorlopen bij een succesvolle liquidatie.[18] Ontrafeling van dit proces maakt duidelijk waarom het ingewikkeld is om een opdrachtgever van een liquidatie op het spoor te komen. Hoewel slachtoffers en betrokken schutters , als die al bekend zijn, kunnen wijzen in een bepaalde richting en beschikbare informatie door politie en justitie kan worden geduid, leidt dat vaak nog niet tot voldoende bewijsvoering omtrent het opdrachtgeverschap. Alleen verklaringen van (direct) betrokkenen en van tussenpersonen kunnen vermoedens ondersteunen en de opsporing verder helpen.

Veranderingen in het fenomeen liquidaties die door sleutelinformanten worden gesignaleerd, vinden vooral plaats in de voorbereidende en uitvoerende fase. Op die fasen gaan we in het vervolg van dit rapport nader in. In die eerste fase we een proces van professionalisering en specialisatie, in de tweede een proces van verruwing. Eerst komt de uitvoerende fase aan de orde.

[17] Van huurmoordenaar Jessy R. is bijvoorbeeld bekend dat hij na een liquidatie drie weken in het Okura hotel in Amsterdam logeerde, alleen, op een kamer op 23-hoog waar hij in cocaïne snoof (o.a. Husken & Lensing, 2009).

[18] Als de uitvoering mislukt (stap 3), stopt het script voortijdig en is er sprake van een poging tot moord/liquidatie.

5 Verruwing

De drempel om een liquidatie te plegen lijkt vandaag de dag lager te zijn dan vroeger, dat stellen althans veel sleutelinformanten. De indruk bestaat dat het aantal mensen in Nederland dat bereid is tegen betaling een moordopdracht uit te voeren, groter is geworden. De schutters zijn steeds vaker 'home grown', of zoals een politiefunctionaris stelt: *'Lang was het moeilijk om in Nederland mensen te vinden voor het plegen van een liquidatie. Nu vind je ze bij bosjes.'* Een andere politiefunctionaris heeft het idee dat er thans '*meer durf en lef'* is om een liquidatie te plegen. Daarnaast bestaat de indruk bij sleutelinformanten dat de schutters vaker dan vroeger een jonge leeftijd hebben, tussen de 20 en 25 jaar. Uitvoerders van moordopdrachten zijn mensen die nog niet of nauwelijks onderdeel uitmaken van georganiseerde misdaadorganisaties en in korte tijd in aanraking komen met georganiseerde drugshandel. Wel hebben ze doorgaans al ervaring met andere vormen van (gewelds)criminaliteit zoals inbraken, overvallen en schietincidenten en zijn ze veelal doorgegroeid vanuit criminele jeugdgroepen (zoals ook mensen uit de Hollandse netwerken vanuit jeugdbendes doorgroeiden). In relatie tot die lagere drempel wijzen geïnterviewden op de 'mentaliteit' van de schutters. Mensen lijken minder te schromen om vuurwapengeweld toe te passen; er kan snel veel geld mee worden verdiend en daarnaast heeft het plegen van een moord een statusverhogend effect, zo wordt althans vermoed. Machtsvertoon lijkt een rol te spelen en verschillende sleutelinformanten wijzen op de vereenzelviging van jonge schutters met 'maffiafilmsterren' en op de foto's die verdachten op Facebook en Instagram hebben geplaatst van zichzelf met '*met wapens en pakken geld'*. Hoewel het voor een carrière in de zware georganiseerde criminaliteit nog steeds nodig is om van onderop 'op te klimmen' naar hogere posities, hebben geïnterviewden de indruk dat de doorlooptijd naar het niveau van de uitvoering van liquidaties sneller is dan voorheen. Ook het leven van schutters eindigt sneller, gezien het feit dat een deel de jonge verdachten inmiddels zelf is geliquideerd. In zaken die vanaf 2012 lopen, wordt vermoed dat verschillende snel opgeklommen uitvoerders inmiddels door de eigen organisatie zijn geliquideerd, om te voorkomen dat ze als getuigen naar de politie kunnen gaan. Misschien wisten ze inmiddels te veel van hun opdrachtgevers en kwam de politie te dichtbij (DocII). Maar de exacte toedracht voor de liquidaties van jonge schutters blijft voor de politie vaak onbekend, het zouden ook represailles kunnen zijn vanuit het kamp van de door henzelf gemaakte slachtoffers.

Zwaar wapentuig

Een ander element dat in interviews naar voren komt is het veelvuldige gebruik van volautomatisch wapens bij de uitvoering van liquidaties in het afgelopen decennium. Sleutelinformanten signaleren een grotere beschikbaarheid van zware vuurwapens in Nederland. Soms wordt bij liquidaties opmerkelijk zware munitie ingezet, die grote schade kan aanrichten en met grote snelheid door materialen en personen heen geschoten wordt, zo komt naar voren in verschillende bronnen (interviews en interne politiedocumenten). Na een liquidatie stuit de politie soms op sporen van wapens die ook voor militaire doeleinden worden gebruikt en door antiterreureenheden. Het gebruik van deze aanvalswapens in Nederland is niet nieuw, zo stellen geïnterviewden, maar het lijkt gewoner en meer 'standaard' bij de uitvoering van liquidaties. En in ieder geval blijkt dat dergelijke zware wapens volop in Nederland beschikbaar zijn, of zoals een geïnterviewde politiefunctionaris zegt: *'Vroeger had je [bij de uitvoering van liquidaties] ook Kalasjnikovs maar nu bijna alleen nog maar.*

Ook door de grote aanwezigheid van wapens nu, we worden overspoeld door vuurwapens.'[19]

Voor het hanteren van volautomatische wapens zoals Kalasjnikovs of Scorpions zijn schietvaardigheden nodig en die vaardigheden blijken veel jonge schutters uit Nederland niet te hebben. Ze zijn niet gewend met volautomatische wapens om te gaan en hebben doorgaans veel schoten nodig om een slachtoffer doeltreffend te raken.[20] Daar komt bij dat liquidaties in de afgelopen jaren vaker in openbare ruimten plaatsvonden op klaarlichte dag, ook op plekken waar veel mensen zich bevonden. Als gevolg daarvan vlogen meermalen kogels door straten en publieke ruimtes en liepen toevallige aanwezigen, passanten en buurtbewoners ernstig gevaar. Geïnterviewde sleutelinformanten hebben de indruk dat een deel van de uitvoerders minder precies te werk gaat en de gevaren voor mensen die geen doelwit zijn van de liquidatie, zogenoemde *collaterale damage*, op de koop toe te nemen. Een OM-functionaris geeft een voorbeeld:

> *'Deze jongens schieten wel met tachtig, negentig kogels, redelijk open, ze zijn zichtbaar met auto's, en ze lopen ook nog risico op ontdekking. Een voorbeeldje, café De Zon. De deur gaat open van het café en er beginnen twee mannen te schieten, een met een gewoon pistool en de ander met een automatisch wapen, tientallen inslagen. Degene van wie wij denken dat ze moeten hebben, had op een of andere manier zo'n statafel en een barkruk als dekking gebruikt en twee andere mensen die er niks mee te maken hadden, worden geraakt. Eén in zijn voet en één in zijn hoofd, blijvend gehandicapt. Dat gaat dan binnen veertig seconden en dan is alles weer weg.'*

In het verlengde hiervan, signaleren sleutelinformanten dat sneller op politiemensen wordt geschoten. *'Het blijft getalsmatig gelukkig bijzonder [het schieten op politie], maar je ziet de grofheid en rücksichtsloskeit, en daar past het denk ik in, in het gemak waarmee op een omstander of op een tram wordt geschoten'*, aldus een andere geïnterviewde OM-functionaris. De grofheid en slordige werkwijze blijkt ook uit het schieten op de verkeerde personen, die het doelwit van de liquidatie niet blijken te zijn. Afgelopen jaren hebben verschillende persoonsverwisselingen plaatsgevonden, doordat mensen bepaalde uiterlijke overeenkomsten hadden met het doelwit, en omdat ze in hetzelfde type auto reden of in hetzelfde flatgebouw woonden als het potentiële doelwit. Die slordigheid en 'overkill aan geweld' is volgens geïnterviewden vooral te zien bij schutters die handelen in opdracht van de nieuwe generatie cocaïnehandelaren. Enkele sleutelinformanten stellen aanvullend dat zij de indruk hebben dat deze schutters over het algemeen 'minder slim' zijn en dat sommige van hen te kampen zouden kunnen hebben met een (licht) verstandelijke beperking. Daarnaast constateren verschillende sleutelinformanten overigens ook bij

---

[19] Verschillende sleutelinformanten van de politie en het OM wijzen op het feit dat opsporingsonderzoek naar wapens en munitie in Nederland lange tijd geen prioriteit heeft gehad, sinds de opheffing in 2008 van het 'Expertisecentrum vuurwapens en explosieven'. Hierdoor is volgens geïnterviewden veel kennis over vuurwapengebruik- en handel weggesijpeld en is de informatiepositie op dit terrein verslechterd. Sinds kort heeft het onderwerp wel weer opsporingsprioriteit. In 2016 is in samenwerking met opsporingsdiensten in Duitsland en Polen een opsporingsonderzoek gestart naar wapenhandel vanuit Slowakije, door een Poolse groep die in Zuid-Nederland verblijft. Die leveren onder andere wapens aan groepen die zich bezighouden met liquidaties.

[20] Een sleutelinformant wijst, naast het gevaar voor de veiligheid van mensen, ook op een voordeel van deze zogenoemde 'knoeiliquidaties', namelijk dat op de plaats delict meer sporen zoals kogels en hulzen worden achtergelaten. Bij de dubbele moord eind 2012 bijvoorbeeld, zijn op vier verschillende plekken sporen gevonden. De slordige werkwijze maakt het voor de opsporing in een bepaald opzicht makkelijker. Mede om die reden is er redelijk zicht op de achtergrond van nieuwe groepen die verantwoordelijk zijn voor de 'knoeiliquidaties'.

woonwagenbewoners en motorclubs de laatste jaren excessiever en grover geweld bij de uitvoering van liquidaties.

Het excessieve en grove vuurwapengeweld was volgens geïnterviewde sleutelinformanten doorgaans minder vaak aanwezig bij liquidaties die pakweg tien jaar geleden werden gepleegd. In de eerste plaats werd minder vaak met een automatisch vuurwapens geschoten. Daarnaast hadden schutters meer ervaring, zo lijkt het, en hadden zij minder kogels nodig om hun doel te bereiken. Deels werd gebruikgemaakt van ervaren mensen die uit Nederland kwamen en onderdeel uitmaakten van de Hollandse netwerken. Verschillende van hen stonden terecht in de strafzaak Passage en zijn inmiddels tot lange gevangenisstraffen veroordeeld.[21]
Deels werd voor de uitvoering van liquidaties ook gebruikgemaakt van mensen die ervaring hadden opgedaan met wapens in voormalige oorlogsgebieden, met name uit Joegoslavië. Een politiefunctionaris zegt dat schutters uit Joegoslavië vooral oud militieleden waren die in de oorlog hadden gevochten en gewend waren om met wapens om te gaan en te schieten. Deze oud militieleden verbleven ten tijde van de uitvoering van liquidaties dikwijls (deels) in Nederland en waren bijvoorbeeld met een Nederlandse vrouw getrouwd. Het kwam ook voor dat mensen voor een liquidatie werden ingevlogen en na de liquidatie 's avonds weer het land verlieten, maar dat was volgens geïnterviewden eerder uitzondering dan regel. *'Killers uit het buitenland moesten ook het moment uitzoeken, moesten toch ook "beeld en geluid" hebben bij de plaats waar de liquidatie plaats zou vinden. (…) Daar komt bij dat er ook vaak pogingen zijn die mislukken, en dat het bijvoorbeeld pas de derde keer wel lukt',* zo vertelt een geïnterviewde politiefunctionaris. Er was volgens hem toen ook geen sprake van *'een vloeiende beweging'*, in de zin dat een huurmoordenaar in Nederland aankwam, het slachtoffer opzocht, deze neerschoot en meteen daarna het land weer verliet. Al waren huurmoordenaars vroeger meer ervaren schutters, voor een goede uitvoering was het nog steeds nodig dat mensen hier enige tijd verbleven om de routes en de omgeving van de plaats delict te verkennen.

We kunnen uit de interviews met sleutelinformanten dus twee ontwikkelingen destilleren die mogelijk leiden tot een grovere werkwijze bij de uitvoering van liquidaties: enerzijds de grote beschikbaarheid van zware vuurwapens en anderzijds de beschikbaarheid in Nederland van (jonge) onervaren schutters, die bereid zijn tegen betaling een moord te plegen.

Relaties met terrorisme
In de context van de aanwezigheid van vuurwapens en ervaringen in oorlogsgebied, wijzen enkele geïnterviewde functionarissen op de mogelijke risico's die teruggekeerde Syriëgangers met zich meebrengen. De jihadgangers hebben in IS-gebied geleerd om wapens te gebruiken en de verwachting is dat een deel van hen is getraumatiseerd door het oorlogsgeweld en gedesillusioneerd naar Nederland terugkeert. En politiefunctionaris stelt dat het om die reden een groep is die ontvankelijk zou kunnen zijn voor moordopdrachten vanuit het criminele milieu, het zijn immers ervaren schutters die al ervaring hebben opgedaan met het doden van mensen.
Een OM-functionaris wijst op een ander mogelijk scenario: de aanwezigheid van een grote hoeveelheid zware vuurwapens bij criminele groepen in Nederland die gericht zijn op het uitvoeren van liquidaties, zouden ook in handen kunnen vallen van geradicaliseerde jihadstrijders.

[21] Sommige zaken uit het passageproces lopen nog in hoger beroep. Het OM eist in hoger beroep levenslange gevangenisstraffen voor de Nederlandse schutters Jesse R., Moppie R. en Siegfried S.

6 Specialisatie en professionalisering

Tegenover verruwing en onervarenheid bij de uitvoering van liquidaties, bespeuren sleutelinformanten een sterkere mate van specialisatie en professionalisering tijdens de voorbereidende fase. Zoals hiervoor al aan de orde kwam, zijn in de voorbereidende fase specialistische groepen beschikbaar, die deeltaken op zich nemen. Het gaat met name om autodieven, kentekenvervalsers, wapenleveranciers en groepen die gespecialiseerd zijn in het volgen en observeren van slachtoffers. De moordmakelaar vormt doorgaans de verbindende schakel tussen de opdrachtgever en de specialistische uitvoerders (o.a. DocII). In Rotterdam bijvoorbeeld, is volgens een geïnterviewde OM-functionaris een groep van ongeveer 10 personen actief op dit terrein. Hij spreekt van 'criminele ZZP-ers', die schakels vormen tussen uitvoerders en opdrachtgevers van liquidaties: *'Ze geven bijvoorbeeld opdracht aan kampers om een auto te stelen, ze zetten auto's koud, ze kopen of lenen wapens.'* Ook bij deze groep gaat het volgens de sleutelinformant om personen die snel geld willen verdienen en veel waarde hechten aan status.

Afgelopen jaren zijn bij de opsporing ook gespecialiseerde groepen in beeld gekomen, die de rol van moordmakelaar op zich nemen en in groepsverband voorbereidende handelingen voor hun rekening nemen. De indruk bestaat bij geïnterviewde sleutelinformanten dat het voorbereiden van liquidaties een 'business' op zich is geworden, een bedrijfstak waar personen en groepen zich in hebben gespecialiseerd en waar een markt voor is. In de in het najaar van 2016 voorgekomen strafzaak 26Koper bijvoorbeeld, staat zo'n moordmakelaars-groep centraal. In het requisitoir van het OM wordt gesproken over een *'uitzendbureau voor moorden op bestelling'*.[22] Specifieke deeltaken worden uitbesteed of door groepsleden zelf uitgevoerd.
Met name bij de zogenoemde voorverkenningen signaleren sleutelinformanten veranderingen. Voor het volgen en in kaart brengen van potentiele slachtoffers wordt gebruikgemaakt van professionele ICT-apparatuur zoals bakens, camera's en andere geavanceerde *spyware* zoals knoopcamera's, afluisterapparaten en *spyphones*. Een OM-functionaris maakt een vergelijking met vijftien jaar geleden en vertelt dat ze kort na het jaar 2000 in enkele liquidatiezaken op criminele bakens stuitten en bij een 'spyshop' uitkwamen: *'Dat was toen nog echt bijzonder, toen zat er iemand [verdachte van voorbereiding van liquidatie] op een laptop te kijken waar hij iemand te grazen moest nemen. Nou, dat is nu schering en inslag.'*

Voorverkenners nemen hedendaagse volg- en observatiestrategieën van de politie over, dat is althans de indruk van geïnterviewden en kan ook worden opgemaakt uit de interne politiedocumenten. Leveranciers van benodigde spionage-apparatuur krijgen zodoende een belangrijke rol bij de voorbereiding van liquidaties. Het gaat om spyshops en personen en bedrijfjes die bijvoorbeeld observatiebusjes gereed maken.[23] Die busjes worden geprepareerd met 'high tech materiaal', zoals een geïnterviewde functionaris zegt: *'Dan is er een bedrijfje dat er voor zorgt dat die bus behangen wordt met camera's, computers, laptop, printer. Echt alles zit erin. Het is gewoon een prachtige wagen.'* Ondersteunende spyshops die op zo'n wijze in

[22] Hoofdverdachten in de zaak 26Koper kregen in eerste aanleg straffen van acht jaar. De rechtbank achtte deelname aan een criminele organisatie met het oogmerk het plegen van liquidaties bewezen (naast wapenbezit). Voorbereidende handelingen achtte de rechtbank niet bewezen.

[23] Spyshops zijn legale winkels die technische middelen, software en diensten leveren voor spionage en contrastrategieën, bijvoorbeeld ten behoeven van anti-afluisteren.

zicht komen van de opsporing, hebben een legale status. Geïnterviewden stellen echter dat een aanzienlijk deel van de dienstverlenende activiteiten van deze winkels gelieerd kunnen worden aan criminele groepen. Verschillende spyshops in Amsterdam bijvoorbeeld, zijn via opsporingsinformatie in verband te brengen met liquidaties, ook met liquidaties in andere regio's van Nederland.[24]

Sporen wissen

Bij het wissen van mogelijke dadersporen, wordt ook rekening gehouden met (nieuwe) observatietechnieken van de politie. Zo anticiperen voorbereidende groepen op het gebruik van spionage apparatuur door het 'sweepen' van auto's en woningen. Door deze techniek kan worden achterhaald of er spionage apparaten in of op auto's of huizen zijn geplaatst. Met name het 'sweepen' van de auto is door verschillende sleutelinformanten ter sprake gebracht en benoemd als nieuwe contrastrategie. Er zijn faciliterende autobedrijven die deze sweepdienst aanbieden en zodoende ook een faciliterende rol spelen bij de voorbereiding van liquidaties. Een geïnterviewde functionaris vertelt over het bezoek aan zo'n autobedrijf:

> *'Dan rijden ze [verdachten van voorbereiding van liquidaties] naar binnen en dan wordt die auto totaal gescand (…) Dan worden onze bakens eruit gehaald en uit lijfsbehoud die van de hitman. Dan gaat ie weer naar buiten en dan is ie weer schoon voor zolang als het duurt en dan gaan ze elke maand even de auto laten wassen en ook dit even doen. Om zeker te weten dat je geen gelazer krijgt met justitie.'*

En andere veelgebruikte manier om sporen te wissen en communicatie af te schermen is het gebruik van speciaal geprepareerde telefoons. Telefoons waarbij met behulp van 'PGP' (Pretty Good Privacy) tekstberichten worden versleuteld, in Nederland met name een bepaald type Blackberry, worden veelvuldig gebruikt bij de voorbereiding en uitvoering van liquidaties. Hoewel deze geprepareerde telefoons ook in spyshops worden verkocht, wijzen verschillende geïnterviewden erop dat ze veeleer bij 'eenlingen' worden gekocht die ergens wat telefoons inkopen en een klein handeltje hebben. *'Die verkopen dan een paar van die PGP-telefoons per maand. Die houden daar geen boekhouding van bij, wel van inkoop en verkoop, maar geen namen, dus niet traceerbaar.'* De eenmansbedrijfjes zijn op zich legale bedrijven want het is niet strafbaar dergelijke apparaten te verkopen. De administratieve methodes lijken er echter op gericht om kopers uit het zicht van de opsporing te houden. Zolang de boekhouding voor de fiscus in orde is, is het lastig iets tegen deze werkwijze te doen. *'Verboden is het niet, maar je bent wel bezig met iets volledig af te schermen',* aldus een sleutelinformant.
Medio 2016 is een belangrijke PGP-server door de politie in beslag genomen, de server stond in Canada. De tekstberichten van de gebruikers van deze server kunnen alsnog, met terugwerkende kracht, worden ontcijferd. De politie hoopt hiermee uiteraard een nieuwe informatiebron in handen te hebben voor de opsporing van liquidaties en daarmee dichter bij opdrachtgevers te komen.[25] Inmiddels zijn crimi-

[24] Verschillende spyshops zijn ook bij de politie in beeld gekomen wegens de grote aanwezigheid van vuurwapens en jammers (verboden stoorzenders) (zie o.a. ook Vugts, 2014).De gemeente Amsterdam verkent, op aandringen van politie en justitie, de mogelijkheden voor een vergunningplicht voor spyshops. Een medewerker van een spyshop is inmiddels zelf slachtoffer geworden van een liquidatie.

[25] De beheerder van het netwerk is aangehouden. Hij verkocht de PGP-telefoons voor € 1.500 per stuk en rekende € 600 voor een abonnement van zes maanden. De politie neemt aan de meeste van de 19.000 gebruikers criminele bedoelingen hebben, vanwege de hoge aanschaf- en abonnementskosten (Meeus, 2016).

nele groepen overgestapt op een andere versleutelde telefoonaanbieder, zo vertelt een politiefunctionaris.
In plaats van communicatie via telefoons, komen criminele groepen zoals vanouds ook fysiek bijeen in koffiehuizen, eetgelegenheden en andere (horeca)gelegenheden. Het zijn sleutelplaatsen waar *face-to-face* zaken worden besproken, informatie wordt uitgewisseld en waar zowel schutters als voorverkenners tijd doorbrengen. Die (legale) horecagelegenheden fungeren soms als besloten 'clubhuis', zo maken we op uit interviews en interne documenten (o.a. DocII).

Tot slot noemen we hier het vervalsen van kentekenplaten als onderdeel van afschermende voorbereidingshandelingen. Met deze werkwijze anticiperen criminele groepen op het ANPR systeem (Automatic Number Plate Recognition) dat de politie hanteert, waarmee kentekens van voorbijrijdende voertuigen met camera's worden gescand. Gestolen auto's kunnen zonder vals kenteken immers een 'hit' opleveren en daardoor meteen staande worden gehouden. In 2016 liep een opsporingsonderzoek naar een legaal autobedrijf dat gespecialiseerd was in kentekenplaatvervalsingen. Het bedrijf werkte nauw samen met een bende autodieven en kon in verband worden gebracht met groepen die zich bezighielden met (de voorbereiding van) liquidaties.[26] Het vervalsen van de platen past binnen de sterkere nadruk, bij de voorbereiding van liquidaties, op het wissen van digitale sporen.

[26] Naar aanleiding van dat opsporingsonderzoek zijn inmiddels bestuurlijke rapportages geschreven, een voor de RDW en een voor het autobedrijf Volkswagen (bij het vervalsen van kentekenplaten was een medewerker van Volkswagen betrokken). Er wordt nu aan een app gewerkt waarmee je als politieagent op straat valse kentekenplaten kan signaleren. Zo op het blote oog kunnen die vervalsingen namelijk niet worden waargenomen.

7 Tot slot

In deze voorstudie hebben wij geïnventariseerd welke kennis op de 'werkvloer' van politie en justitie aanwezig is over de aard van liquidaties en over recente ontwikkelingen hieromtrent. We hebben gesprekken gevoerd met twaalf sleutelinformanten en aanvullende documenten bestudeerd. Deze voorstudie betreft geen analyse van 'hard' empirisch materiaal maar heeft een verkennend karakter en is in hoofdzaak gebaseerd op de kennis, ervaring en inschattingen van politie- en justitiefunctionarissen die belast zijn met de opsporing en vervolging van liquidaties. We kunnen geen uitspraken doen over betrouwbaarheid en validiteit van de uitkomsten, behalve dat het de kennis en ervaringen van nauw bij de opsporing betrokken functionarissen weergeeft.

Liquidaties zijn volgens sleutelinformanten meestal het gevolg van conflicten die gerelateerd zijn aan de handel in drugs. Het gaat bijna altijd om geld. Daarnaast worden liquidaties gepleegd om getuigen het zwijgen op te leggen. De achterliggende motieven voor liquidaties zijn volgens geïnterviewde sleutelinformanten door de tijd heen niet of nauwelijks veranderd. Wel is het aantal spelers op de drugsmarkt volgens hen toegenomen; er zijn meer mensen in Nederland die in de drugshandel werkzaam zijn. Tegelijkertijd is een deel van de grote spelers uit de Hollandse netwerken weggevallen doordat ze zijn geliquideerd of opgepakt, en hebben nieuwe spelers hun plek ingenomen. Geïnterviewden hebben de indruk dat deze ontwikkelingen leiden tot onrust en verschuivingen in machtsposities en daarmee gepaard gaande conflicten. Dat leidt niet zozeer tot een toename van liquidaties maar mogelijk wel tot een andere samenstelling van betrokken groepen en tot een andere stijl van werken.

De taakverdeling tussen opdrachtgever, moordmakelaar en uitvoerders bestaat nog steeds. Maar de drempel om een liquidatie te plegen lijkt vandaag de dag lager te zijn dan vroeger, zo stellen althans geïnterviewden. Sleutelinformanten hebben de indruk dat het aantal mensen in Nederland dat bereid is tegen betaling een moordopdracht uit te voeren, groter is geworden. Schutters zijn vaker 'home grown'. Ook bestaat de indruk dat de schutters vaker dan vroeger een jonge leeftijd hebben, tussen de 20 en 25 jaar. De leeftijd waarop schutters overlijden, ligt vermoedelijk ook lager, gezien het feit dat een deel de jonge verdachten inmiddels zelf is geliquideerd.

Veranderingen in de *modus operandi* die door sleutelinformanten worden gesignaleerd, vinden vooral plaats in de voorbereidende en uitvoerende fase. Er is sprake van een grotere beschikbaarheid van zware automatische vuurwapens. Het gebruik van deze aanvalswapens in Nederland is niet nieuw, maar het lijkt meer 'standaard' bij de uitvoering van liquidaties. Voor het hanteren van volautomatische wapens zijn schietvaardigheden nodig en die vaardigheden blijken veel relatief 'nieuwe' schutters uit Nederland niet te hebben. Ze zijn niet gewend met volautomatische wapens om te gaan en hebben doorgaans veel schoten nodig om een slachtoffer doeltreffend te raken. Mede vanuit die onervarenheid, gaan uitvoerders vaker slordig en grof te werk en lijken ze *collateral damage* op de koop toe te nemen. Dat wordt met name geconstateerd bij liquidaties die door de nieuwe generatie cocaïnehandelaren worden uitgevoerd. Maar ook bij woonwagenbewoners en motorclubs wordt de laatste jaren excessiever en grover geweld gesignaleerd bij de uitvoering van liquidaties.

Als het gaat om de voorbereidende werkzaamheden, bespeuren geïnterviewde sleutelinformanten juist een proces van specialisatie en professionalisering. Er zijn van-

daag de dag gespecialiseerde groepen, die de rol van moordmakelaar op zich nemen en in groepsverband voorbereidende handelingen voor hun rekening nemen. Het voorbereiden van liquidaties lijkt een 'business' op zich te zijn geworden, een bedrijfstak waar personen en groepen zich in hebben gespecialiseerd en waar snel geld mee verdiend kan worden. Dat is althans de indruk van geïnterviewde sleutelinformanten. Voor het volgen en in kaart brengen van potentiele slachtoffers wordt gebruikgemaakt van professionele ICT-apparatuur. Voorverkenners nemen hedendaagse volg- en observatiestrategieën van de politie over, zo is de indruk van geïnterviewden, en leveranciers van benodigde spionageapparatuur hebben een rol gekregen bij de voorbereiding van liquidaties. Bij het wissen van mogelijke dadersporen, wordt ook rekening gehouden met (nieuwe) observatietechnieken van de politie. Criminele groepen die liquidaties voorbereiden, anticiperen op het gebruik van spionage apparatuur door het 'sweepen' van auto's en woningen. Er zijn faciliterende (auto)bedrijven die deze sweepdiensten aanbieden. Een andere veelgebruikte manier om digitale sporen te wissen is het gebruik van speciaal geprepareerde PGP-telefoons en het vervalsen van kentekenplaten voor gestolen auto's.

In het criminele bedrijfsproces van liquidaties zien we verschillende dienstverleners die een faciliterende rol op zich nemen: PGP-telefoonverkopers, spyshops, (auto-) bedrijven die 'sweepdiensten' leveren en kentekenvervalsers. Daarnaast spelen de meer traditionele dienstverleners een ondersteunende rol zoals horecagelegenheden, wapenleveranciers en autodievenbendes.

Aan de hand van de verzamelde informatie komen wij tot het volgende samenvattende beeld: de beschikbaarheid van nieuwe groepen schutters en nieuwe middelen leidt tot een aantal stijlaanpassingen aan de *modus operandi* die bij liquidaties worden toegepast. Enerzijds zien we een proces van professionalisering van observatiemethoden en contra-strategieën, waarbij gebruik wordt gemaakt van nieuwe technologische middelen. Daarbij wordt sterk geanticipeerd op technieken die de politie hanteert. Digitalisering van middelen en sporen spelen daarbij een voorname rol. Anderzijds wordt een ruwere werkwijze gesignaleerd bij de daadwerkelijke uitvoering van liquidaties. Die verruwing zou kunnen worden toegeschreven aan een ruime beschikbaarheid van zware vuurwapens in Nederland en aan een ruime beschikbaarheid van nieuwe onervaren *home grown* schutters, die bereid zijn tegen betaling een moord te plegen. De combinatie van grofheid, knulligheid en professionaliteit leidt er in de praktijk toe dat dadergroepen, ondanks hun investeringen in professionele digitale afschermingsmethoden, uiteindelijk toch vaak (fysieke) sporen achterlaten. Liquidaties blijven fysieke geweldsdelicten waarbij fysieke handelingen nodig zijn. De grove en slordige werkwijzen zorgen voor veiligheidsrisico's maar bieden tegelijkertijd kansen voor de opsporing.

Summary

Exploratory study into contract killings by organized crime groups

The Netherlands has seen a series of violent contract killings by organised crime groups in recent years. While contract killings are by no means new to the Netherlands (with around twenty to thirty cases a year over the last few decades), there is reason to believe that the nature of the killings has changed. Insight into the phenomenon itself and any changes that it may have gone through, however, is currently fragmented, and the policy department of the Ministry of Security and Justice expressed the need for an overview of the available knowledge. The Research and Documentation Centre (*Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum,* WODC) was asked to perform an exploratory study into the subject. As such, we have taken stock of what knowledge is available on the subject on the 'shop floor' – among police-officers and public prosecutors - who are charged with investigation and prosecution of contract killings and, in that capacity, have accrued knowledge on the subject. This report sets out the results of that exploration.

The key question of this exploratory study was as follows:
What recent developments can be identified in relation to the phenomenon of contract killings by organised crime groups, according to key informants of the police and the Public Prosecution Servicve?
For recent developments, we have looked at motives and the background of contract killings, the composition of groups of offenders, the modus operandi and how those killings are facilitated.

For this exploratory study, we have interviewed twelve key informants: police officers and public prosecutors who have knowledge about contract killings due to the nature of their work. Furthermore, we have studied three internal police reports based mainly on operational investigative information, and consulted various public journalistic sources. All information was gathered between April 2016 and November 2016.
This exploratory study is not an analysis of 'hard' empirical material; it is exploratory in nature and is mainly based on the knowledge, experience and estimates of police-officers and public prosecutors who are charged with investigation and prosecution of contract killings .

Findings

According to key informants, contract killings within organised crime are usually a result of conflicts related to drug trafficking. They say it is virtually always about money and control of the drug market. Failure to pay or deliver often leads to threats, kidnappings, arson or assault. Killings are a last resort that is used to end the conflict. In addition to being used as an instrument for 'compensation', murdering serve as a means of punishment, intimidation and solidifying one's position within the market. Sometimes the perpetrators kill out of precaution, to prevent becoming a target themselves. Contract killings often lead to feuds and

cycles of revenge with multiple casualties on both sides. Finally, contract killings are also used as a means of silencing witnesses (‘silence by killing’).
The underlying motives for contract killings within organised crime targeted shootings have hardly changed over time, according to the key informants interviewed in the course of this study. There has, however, been an increase in the number of players on the drug market; the number of people involved in drug trafficking seems to have grown. At the same time, several of the major players from the ‘Dutch networks’ have been arrested or killed, and new players have taken their place. Interviewees felt that these developments lead to unrest, shifts in the power balance and all the conflicts that come along with that. While this has not resulted in an increase in contract killings, it may have changed the composition and the tactics of the groups involved.
Tasks are still divided between client, murder broker and hitmanr, but the threshold for killings seems to be lower now that it has been, say the interviewees. They have the impression that the number of people in the Netherlands willing to commit a murder in exchange for payment has increased. The hitmen are increasingly home grown. There is also the impression that they are generally younger nowadays, between 20 and 25. As a result, the age at which the hitmen themselves die is presumably also lower, as these (often young) suspects are often targeted themselves.

Changes in modus operandi identified by key informants are most evident in the preparatory and implementation phases of contract killings. Interviewees state that the availability of heavy automatic firearms has increased. The use of these weapons in the Netherlands is not a new phenomenon, but it seems to have become the 'standard' for contract killings. However, these fully automatic weapons require a certain level of skill, which is something that quite a lot of 'new' hitmen in the Netherlands do not seem to possess. According to the interviewees, they are not used to handling such weapons and have to fire off multiple rounds before successfully hitting their mark. Partly due to that lack of experience, the executors often perform their task in a crude and sloppy way, taking for granted any collateral damage they cause. This trend is mostly observed in shootings that are committed by a new generation of cocaine dealers. However, caravan dwellers and outlaw motor cycle gangs have also exhibited more excessive violence in contract killing shootings over the past few years.

Conversely, as far as the preparations for these killings are concerned, key informants detect a process of specialisation and professionalisation. Nowadays, there are specialised groups that assume the role of murder broker and take care of any preparatory action as a group. Key informants said that preparing for killings has become a business in its own right, a sector with specialists (individuals and groups) who can make a lot of money in little time. They use professional ICT equipment to keep track of potential victims. So-called 'scouts' copy modern-day tailing and observation strategies used by the police, and suppliers of the necessary espionage equipment now play an important part in the preparatory stage. Traces left by the offenders are erased in anticipation of new or established observational techniques used by the police. Criminal groups that prepare killings actively thwart the use of espionage equipment by sweeping cars and residences. A number of facilitating (car) companies actually offer such sweeping services. Another common method to erase digital traces is the use of specially prepared PGP phones and falsifying the number plates of stolen cars.

Based on the information we have collected, the picture that emerges from this report is that the availability of new groups of hitmen and new resources has led to a number of changes in modus operandi for contract killings within organised crime. On the one hand, there is a process of professionalisation when it comes to methods of observation and counter-strategies, which involves the use of the latest technological resources and active anticipation of techniques employed by the police. The digitisation of resources and traces plays a significant part in this. On the other hand, the perpetrators are resorting to much coarser methods for the actual killings. This may be attributed to the abundance of heavy firearms available in the Netherlands and of new inexperienced home-grown hitmen, who are willing to kill in exchange for payment. In practice, this combination of coarseness, clumsiness and professionalism means that, despite investing in professional digital counter-measures, groups of offenders often still leave (physical or other) traces. Contract killings are a form of physical violence and, as such, require physical action. While the coarse and clumsy methods do lead to safety risks, they also create new opportunities to track the offenders.

Literatuur

Baarda, D., Goede, M. de, & Teunissen, J. (2009). *Basisboek kwalitatief onderzoek: Handleiding voor het opzetten en uitvoeren van kwalitatief onderzoek.* Groningen/ Houten: Noordhoff Uitgevers.

Gemeente Amsterdam (2014). *Integrale aanpak liquidaties*, 16 december 2014.

Husken, M., & Lensink, H. (2009). *De dodenlijst: Wie is wie in het liquidatieproces.* Amsterdam: Vrij Nederland / Uitgeverij Balans.

Holleeder, A. (2016). *Judas: Een familiekroniek.* Amsterdam: Lebowski.

Laumans, W., & Schrijver, M. (2015) *Mocro maffia.* Amsterdam: Lebowski Publishers.

Kleemans, E.R., Berg, E.A.I.M. van den, Bunt, H.G. van de, Brouwers, M., Kouwenberg, R.F., & Paulides, G. (1998). *Georganiseerde criminaliteit in Nederland: Rapportage op basis van de WODC-monitor.* Den Haag: WODC.

Kleemans, E.R., Berg, E.A.I.M. van den, Bunt, H.G. van de, Kouwenberg, R.F., Paulides, G. , & Barendsen J. (2002). *Georganiseerde criminaliteit in Nederland: Tweede rapportage op basis van de WODC-monitor.* Den Haag: WODC.

McGovern, G.P. (2010). *Targeted violence: A statistical and tactical analysis of assassinations, contract killings, and kidnappings*. Boca Raton, FL: CRC press Tayler & Francis group.

Meeus, J, (2016). Politie pakt criminelen hun veilige telefoon af. *NRC*, 20 april 2016.

Middelburg, B., & Vugts, P. (2006). *De Endsta tapes: De integrale gesprekken van Willem Endstra met de recherche.* Amsterdam: Nieuw Amsterdam.

Pol, W. van de, & Verweij, V. (2011). *De liquidatiedossiers: Geheimen uit het politie-archief.* Amsterdam: crimesite.

Port, M. van de (2001). *Geliquideerd in Nederland: Criminele afrekeningen in Nederland.* Amsterdam: Meulenhoff.

Slot, E. (2009). *Met groot verlof: Liquidaties in crimineel Nederland.* Amsterdam: Uitgeverij Bert Bakker.

Smit, P.R., & Nieuwbeerta, P. (2003). *Moord en doodslag in Nederland: 1998 en 2002-2004.* Den Haag: WODC/NSCR.

Vugts, P. (2014). *Doorgeschoten: De nieuwe generatie onstuitbare criminelen.* Amsterdam: De Kring.

Vugts, P. (2016). Wie zijn de hoofdrolspelers in het liquidatieproces Passage? *Het Parool,* 22 november 2016.

Bijlage 1 Leescommissie

Dr. P. Klerks	Raadsadviseur College van Procureurs- generaal; docent en examinator recherchekunde Politie-academie
Mr. drs. J. Dobbelaar	Senior beleidsmedewerker Directie rechtshandhaving en criminaliteitsbestrijding
Prof. dr. F.L. Leeuw	Directeur Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum; hoogleraar Recht, Openbaar bestuur en sociaal- wetenschappelijk onderzoek Universiteit van Maastricht
Prof. dr. C.J. de Poot	Senior onderzoeker Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum; hoogleraar Criminalistiek Vrije Universiteit; lector Forensisch onderzoek Hogeschool van Amsterdam / politieacademie
Dr. A.M. van der Laan	Senior onderzoeker Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum

Bijlage 2 Liquidaties 2013-2016, uitgesplitst naar regio

Tabel b1 bevat gegevens vanaf het jaar 2013 over de locatie van de liquidaties. Het is gebaseerd op informatie over de gemeente waar het slachtoffer van de liquidatie is gevonden (gebaseerd op overzichten uit met name DocII). Meestal komt die locatie overeen met de gemeente waar de moord is gepleegd, maar niet altijd. Soms wordt het slachtoffer elders gevonden en wordt de pleegplaats gedurende het opsporingsproces duidelijk.

Tabel b1 Liquidaties 2013-2016 , uitgesplitst naar regio's

Locatie	2013	2014	2015	2016	Totaal
Noord-Holland	8	14	9	7	38
Zuid-Holland	6	3	2	3	14
Utrecht	2	3	2	4	11
Noord-Brabant	3	10	5	2	23
Limburg	3	0	1	0	4
Overige provincies	1	4	0	3	8
Buitenland	1	4	1	8	14
Totaal	**24**	**38**	**20**	**27**	**109**

Het relatief grote aantal liquidaties elk jaar in Noord-Holland, is grotendeels toe te schijven aan Amsterdam als pleegplaats. De liquidatie in 2013 in 'overige provincies' is ook feitelijk gepleegd in Amsterdam, het lichaam van het slachtoffer is na de moord verplaatst naar Friesland (toevoeging van een geïnterviewde politiefunctionaris).
In Noord-Brabant werden met name in 2014 relatief veel liquidaties gepleegd, dat aantal nam daarna weer af. Drie van de vier liquidaties in 2014 in 'overige provincies' zijn ook feitelijk gepleegd in Noord-Brabant. De lichamen van slachtoffers zijn na de moord verplaatst naar Overijssel, daar door de politie gevonden en zodoende daar geregistreerd.
In de provincie Utrecht ligt het aantal liquidaties in 2016 hoger dan daarvoor. Wat verder opvalt in 2016, is dat er relatief veel liquidaties in het buitenland zijn gepleegd.